

Kühne Katalin megemlékezése
RADNÓTI MIKLÓS EMLÉKEZETE

Radnóti Miklós 1909. május 5-én Budapesten, 110 éve született, 75 éve halt meg. 1927-ben érettségizett az Izabella utcai kereskedelmi iskolában. 1926-27-ben jelentek meg első próbálkozásai ifjúsági lapokban. 1928-29-ben magántisztviselő, 1929-ben gimnáziumi érettségit tett. 1930-ban iratkozott be a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészkarára, magyar-francia szakra, 1934-ben bölcsészdoktorrá avatták. 1935-36-ban bekapcsolódik a budapesti irodalmi életbe, megismerkedik József Attilával, 1936-ban Baumgarten-jutalomban részesül. 1940-ben munkaszolgálatos Erdélyben. 1941. november 1-jén részt vesz a Kossuth-mauzóleum és Táncsics sírjának megkoszorúzásában. 1942. júliusban behívják munkaszolgálatra, 1944. november 6-10 közt a fasiszták a Győr melletti Abda községnél tarkón lövik. Holttestét a felszabadulás után 2 évvel találták meg egy tömegsírban.

1930-ban lép elő önálló kötetel, a **Pogány köszöntővel**. Ez a 24 verse árasztja az avantgardizmus, az expresszionizmus hatását. Harsány elragadtatás az élettől, világa egy elvont természet-darab, pogány érzékiségtől duzzadó táj. Témája a szerelem, formája a szabadvers. Ringató ritmusú versek, a pogány napfényt könnyes keresztény jelképek árnyékolják. A természetbe, szerelemben menekülni vágyó magány nem tud szabadulni a részvétől, melyet a társadalmi állapotok látványa vált ki (**Ádvent, Kései ember, Sirálysikoly, Szegénység és gyűlölet**). A költő érzékeny, intellektuális, melankólikus kedélyű. Hajlamos a szorongásra. Önvád gyötri, hogy édesanyja és ikeröccse meghaltak születésükor. Apját 12 évesen veszítette el. Egy gazdag nagybátyját jelölik ki gyámjául. **Kafka Margit művészi fejlődése** (Szeged, 1934) című doktori disszertációjában önmagáról is beszél, tudatos nyelvteremtéssel egy új stílust hozott létre, amely illett a magány fájdalmához és a lélek lázadásához. **Újmódi pásztorok éneke** című kötetét az ügyesség vallásgyalázás és szeméremsertés

vádjával elkobozza, 8 napi felfüggesztett börtönre ítéli. Életöröme még misztikus (**Vihar után**), de a szociális érdeklődés és lázongás erősödik (**Elégiák és keseredők**). A **Lábadozó szél** című kötetében rövid versek találhatók. A **Férfinapló** már költészetének csúcseit sejteti. A feltámadó szél a közeledő forradalom. Valóságigény és formateremtés jellemzi az 1933-38 között kiadott köteteit.

**Megkérem Kocsisné Heiler Évikét,
hogyan olvassa fel 7 versét.**

Az **Újhold** (1935) című kötetben ír a faszizmus uralomrajutásáról Németországban, előretöréséről Magyarországon, ez tragikus korforduló. Summa cum laude minősítésű doktorátusának és tanári oklevelének megszerzése után tanári kinevezést nem kap, haláláig magántanításból, családi támogatásból tartja fenn magát. Budapestre költözik 1935-ben és két évi jegyesség után feleségül veszi **Gyarmati Fannit**. Ekkor kezd el kötött formájú verseket írni. Senki sem fordít nagyobb gondot a részletek kidolgozására, a nyelvi bravúrra. Játékos groteszk elemek is megjelennek verseiben. Erkölcsi szigora, értelmi világossága, tudatos humanizmusa, költői felelősségérzete nem engedi elszakadni a valóságtól. Valló és vállaló, hittel teljes író. A halálközelség fokozza a földhözköötődést, a kíváncsiságot a tárgyi világ iránt. A haláltudat benne az életszeretetet jelenti. A halál minden versen végigvonul, beszívárog a tájba, belopózik a szerelmi boldogságba. *"Hosszú késeivel megöl majd a világ"* (Szerelmes vers az Isten-hegyen), *"egyszer elveszti ő is a harcot"* (**Emlékező vers**), vízióival kifejezi, hogy a forradalom reménye eltávolodott, *"sötétül lassan a piros"* (**Vénasszonyok nyara**). Egyre elégikusabb, fanyarabb a hang, összefogottabb a forma. Élesebb, fájdalmasabb, ragyogóbb a természet, mélyebb és tisztább szenvedély és menedék a szerelem. A **Járkálj csak, halálraitélt** (1936) című kötetet a halálsejtelemborítja el. Itt ismét 3 téma variánsai ismétlődnek: a

költő reflexei a halált lehelő világra, a táj, amely a belső lelki tájak kivetülése, és maga az objektív természet, a készülő, baljós jövőről, és végül a világ, amely undorító "Csak kígyó undoríthat tiszta fatörzset így/ ha bőrét hagyja rajta, mint engem undorít/ e forduló vlág és az ordas emberek" (**Írás közben**). A magány-líra a kapitalizmusban izolálódó én megnyilvánulása, és a faszizmus győzelmének apokaliptikus tényét jelenti. A halálfélelemmel szembeforduló idill, törékeny elégikus hangulatképek (**Elégia**). A hangulati mélypont mégis nagy művészi-formai fejlődéssel jár együtt. Babbitshoz és a Nyugat íróihoz hasonlóan a lélek rezdüléseit érzékelteti a tájban. A nyelv egyszerre emelkedett és közvetlen. A hasonlatok asszociatívok, a rímek érettek, a paradoxon csak látszólagos. Radnóti nemcsak a világgal néz szembe, önmagával is. Tudja, hogy a költőnek nemcsak tisztának és ártatlannak kell lenni hanem harcosnak is: "Ó költő tisztán élj te most,/ mint a széljárta havasok/... és oly keményen is, mint a sok/ sebtől vérző nagy farkasok/" (**Járkálj csak, halálraitét**). A **Meredek út** és a **Hispania**, **Hispania** című versekkel válik nagy költővé. 1937-ben Párizsba megy. A spanyol szabadságharc melletti harcos kiállás jellemzi, a Garcia Lorcat elsrató verse is kitör a halál bűvköréből. 28. születésnapjára írt versében gyermekkora emlékeivel lélektani megfejtését adja különös érzékenységének. Visszatér a szegényekkel, elnyomottakkal való együttérzéshez, de lázad is. "Hiába mondog, messzi az!/ Sanghaj vagy Guernica/ szívemhez éppen oly közel..." (**Aludj**), "árad tovább a fénytelen/ nyomor tanyáidon,/ nem változott/ mióta földbetettek semmi sem..." (**Elégia Juhász Gyula halálára**), "Csend lett, a délelőtt megállt, tíz óra volt,/ az utcán béke lengett s valami borzalom" (**Béke, borzalom**). Életében publikált utolsó verseskötetét (ezenkívül már csak válogatott verseit jelentette meg 1940-ben) kiegészíti, mintegy lezárja az 1939-ben írt és 1940-ben megjelent **Ikrek hava** című rövid prózai elbeszélés. 1939 augusztusában születik a **Napló a gyermekkorról**, egy perccel a háború kitörése előtt. A drága Párizs a legszebb élmények egykori színtere elérhetetlen távolságba kerül. Akik még élnek, messze vannak, mintha halottak lennének. Fal épül közé és az élők közé. A hangulatteremtő erő és a nyelvi szépség

dominál, nem maga a történet a szereplők jelleme, a hős fejlődésvonala, vagy a konfliktusok elemzése. Tudatos szerkesztésű, könnyed jellemábrázolás, hajlékony stílusú, méltó emlékezés. A **Tájékos ég** című kötetet még maga állította össze, mielőtt 1944 májusában harmadszor és utoljára bevonult munkaszolgálatra, hogy többé ne térjen vissza. De az 1946-ban megjelent kötet a felszabadulás után kiegészült azokkal a halhatatlan alkotásokkal is, amelyeket a bori táborból mentettek ki és hoztak haza barátai, fogolytársai: **A Hetedik ecloga, a Nyolcadik ecloga, Levél a hitveshez, Erőltetett menet és az Á la recherche** című költeményekkel. Nincsenek viszont ebben a **Razglednicák és a Gyökér** című versek, mert ezek csak az abjai tömegsíról kerültek elő. A **Tájékos égben** és a **Meredek útban** megismert tematika és életérzés folytatása a művészi érettség magasabb fokán (**Dal, Koranyár, Mint a halál, Téli napsütés**). Amint a halál így felszívódik tudatában, a szerelem is elmélyül, állandó, csendes mosollyá tisztul (**Két karodban, Együgyű dal a feleségről, Bájoló, Rejtettelek**).

Ismét megkérem Évikét, olvassa fel Radnóti újabb 7 versét és egy általam írottat.

Jellegetes példája ennek a **Nyugtalan órán** című alkaioszi vers nemes szenvedélyével, az ellentétek plasztikus szembeállításával és a reménytelenségből a holnapi biztató távlatokhoz való felszárnyalással. A negyvenes években elérkezik költői csúcsához, minden témájának, kísérleteinek, tartalmi-formai vívmányainak szintéziséhez. A maga nemében - nemzeti és európai értelemben egyaránt - páratlan költészetet teremt. **Eclogái** sűrítik magukba költészetének legfontosabb eredményeit. A nyolc eclogából és egy előhangból álló ciklus megírásához az indítékot **Vergilius kilencedik eclogájának lefordítása** adta 1938-ban. Az eclogák antik keretben, az idilli kellékek felhasználásával, a formai fegyelem és a nyelvi gazdagság magas fokán fejezik ki az 1938 és 1944 között egyre embertelenebbé váló kor viszonyát, a költő és rajta keresztül az emberi ember üldöztetését, az élet értelmének és gazdagságának és a fasiszta barbárság eszeveszettségének ördögi

ellentétét. A **Száll a tavasz** című, szabadságvágytól áthatott előhang írására ihleti a költő hangját 1942 tavaszán. Az emberellenesség tombolása, a vég közeledte profétikus haragra lobbantja, és a bukolikus jelképeket döbbenetesebb, egyszerűbb, ótestamentumi motívumok váltják fel. A legtragikusabb pillanatban, mikor saját pusztulásának küszöbén áll, megjövendöli egy elkövetkező országnak, a vér és pusztulás árán születő, emberhez méltó, értelmes rendet. A magyar szerelmi költészet legszebb darabjai közé tartoznak a **Tétova óda és a Levél a hitveshez** című versek. A **Majálisban** lényeglátása és embersége, a **Mint észrevétlenülben** rezignált bölcsessége, a **Sem emlék, sem varázslatban** erkölcsi bátorsága kap adekvát művészi formát. Az igazi hazafiságnak, a szülőföld fenntartás nélküli szeretetének legkimagaslóbb költői erényei mutatkoznak **Nem tudhatom** című versében: a tiszta, nemes hevületű hazafiságnak különös, példamutató, megrendítő hangsúlya van nála, aki a faji üldözés áldozataként pusztult el 1944-ben, akinél érzékenyebben senki sem ismerte fel fenyegetettségét, mégis, aggódva féltett, mert mindig sajátjának vallotta hazáját. 1944. május 19-én írja utolsó itthoni versét, egy töredékben maradt darabot, amely a **Hatodik eclogának** készült. Azután behívják, a **jugoszláviai Bor melletti táborba viszik, a Lager Heidenaua: Zagubica fölött a hegyekben**. Itt alkotja legnagyobb idilljét: **Á la recherche**-t. A vers Proust regényének címére utal: Az eltűnt idő nyomában. Jellemző ez a cím és téma Radnóti látásmódjára, érzésvilágára: *"Ékezetek nélkül, csak sort sor alá tapogatva..."* írhat csupán, *"a homályban ... vaksin, hernyóként araszolgatván a papíron..."* ő *"a férgek közt fogoly állat"* (**Hetedik ecloga**). Kikapcsolja a jelent, az elsüllyedt otthont idézi fel, feleségét, barátait, békés estéit. A szerkezet is Proustot követi: egymást automatikusan kiváltó képek vonulatára épül. Az érzékletes képek feltoluló sora sodorja a költőt hol derűsebb, hol patetikusabb, zordabb hangulatokba. Rendkívüli feszültséget ad a versnek már a kontraszt Radnóti jelen helyzete és a látomás kiváltotta fogalmi-érzelmi tartalom között. Fokozza ezt a feszültséget a képek tónusának váltakozása aszerint, hogy kedves, játékos

eseményt elevenít-e fel impresszionista technikával vagy fájdalmas, tragikus emlékeket szófukar, kopár leírásokkal, puritán jelzőkkel. A költemény kicsengése rezignált: *"Hol van az éj? az az éj már vissza se jó soha többé,/ mert ami volt, annak más távlatot ad a halál már"*. De megmutatkozik a versben a költő odaadó rokonszenve is azok iránt, akik nem kiszolgáltatottan, tehetetlenül haltak meg, hanem *"önként mentek, fegyverrel a kézben, ... mert tudták, az a harc, az az ő ügyük ott lenn."* A hexameteres forma egységes ritmusával az emlékezés monotóniáját kottázza. A belsőrím-szerű szójátékok (*"szürkebarátot ittak - a fürge barátok"*) kecses humora nemcsak a tónusváltások egyik eszköze, hanem egyúttal aláhúzza az édes emlékezésnek a jelenben gyökerező keserűségét éppen úgy, mint az életszerető, aprólékos megfigyelések realiztikus remeklései: *"elnehezdedek a tündér-/léptű leányok, a háború hallgatag éveit közben."* Ez rettenetes vádirat a fasizmus ellen, ez a szelíd, álmatag nosztalgia egy élethelyzet után, amelyiknél nincs becsületesebb, igénytelenebb, és mégse lehet osztályrésze az utána sóvárgónak soha már. A klasszikus forma nemcsak a hangulatteremtés tényezője, a racionalista szellem és a humanista lélek fegyvere a bomlás ellen, hanem kifejezése annak is, hogy a versbe foglalt tárgy nem mai: örök emberi és távoli egyszerre. Itt írja meg egy hónappal később - az utolsó pillanatig éber értelem diadalának örök tanúságául - az **Erőltetett menet**et. Ennek a versnek a ritmusa, a nibelungizált alexandrin, a muszaj ritmusa. Kísérete a roskadozó, elkínzott emberek kényszerű, rogyant lépteinek, szaggatott, tépett gondolatainak és a végső leheletig biztató emlékekbe kapaszkodó életöszön álomképeinek. A helyzet is súlyosan romlott, a költő ironikusabb, keserűbb. Önkínzó az irónia: *"Pedig bolond a jámbor..."* így aposztrofálja magát. Megszállott optimista: *"de hisz lehet talán még! a hold ma oly kerek/ Ne menj tovább, barátom, kiálts rám! s fölkelek!"* Az impresszionizmus és az expresszionizmus egyesül a klasszicizmussal. Ennél még rendkívülibb lelki és művészi erő teremtményei a **Razglednicák**, a képeslapok, ahogy a költő halálos humora nevezte őket. 1944. aug. 30-án írta az elsőt, október 31-én az utolsót, mezítlábas

gyalogútban Németország felé, pár nappal kivégzése előtt. Éles helyzetképek a táj, az emberek, a körülmények tárgyilagos felmérése jellemzi. Gyengéd, játékos, idilli pillantást vet a cservenkai parasztokra, és a formával: a ritmussal, a rímekkel, az alliterációkkal visszaadja közlendőjét. Hűvös, rezzenéstelen betűivel írt kéziratát megtalálták, három nyelven ez olvasható a kis füzetkén: *"Ez a jegyzőkönyvecske Radnóti Miklós magyar költő verseit tartalmazza."* Mert utolsó pillanatig remélte, hogy *"van haza még" ..., "ahol értik e hexamétert is"*. Költészete akkor talált magára, akkor vált egyetemessé, mikor a kezdetben párhuzamosan haladó idilli látásmód és lázadó szemlélet egyesült. Megváltoznak tematikájának és életérzésének arányai és hangsúlyai. A magány kínjai, a halál víziói a fasiszta időköt fejezi ki az idill kontrasztjával. A tiszta, az asszonyában *"hitvesét és barátját"* féltő szerelem a magány elleni harc részévé és az új típusú ember erkölcsének megnyilvánulásává válik. Mikor ez az idill mint emlék, nosztalgia, életigenlés, távlat és remény az emberi integritás fenntartásáért vívott harc formájává és jelképévé lesz, akkor lázad fel a költő az embertelenség, a züllés, a bomlás ellen, akkor válik a hazai antifasiszta költészet európai jelentőségű képviselőjévé. Ekkor képes arra, hogy lírikus énjén keresztül úgy dokumentálja az ellenséges rend okozta fizikai és lelki reflexióit, hogy saját sorsa milliók sorsát szimbolizálja, hogy élményei a világ arculatát tükrözzék. A kritika felismerte Radnóti halhatatlan költői hagyatékát, mai napig nem jutott közös nevezőre világnézetének értékelésében. A munkásmozgalommal való kapcsolatának története tény, amelynek nem kell okvetlen szoros kapcsolatban lennie magával a művel. Radnóti művészi szemlélete nem jutott el odáig, ameddig József Attila, a tudományosan megalapozott költői világképig, amelynek segítségével az utóbbi nemzeti programot tudott adni, a tragikus konfliktusok ábrázolásával egyidejűleg a megoldás útját is meg tudta mutatni. József Attila halála után ő kapcsolódik be legméltóbban az antifasiszta költészet nemzetközi kórusába. Nem lehet eléggé méltatni a klasszikus humanizmusnak, a ráció tiszteletének, az igazi

hazafiságnak, a művészi és emberi erkölcsnek, a magános helyállásnak és tanúságtételnek, a hősies lelkiismeretességnek azt a tartalmasságát és színvonalát, amely Radnótit nemcsak nagy művésszé, hanem az emberré válás folyamatának egyik előfutárává és példaképévé avatja. Utolsó éveinek nagy verseiben a magyar költészet jelentős képviselőjévé teszi. Ha csak arra gondolunk, hogyan tartotta maga elé pajzsának az értelmet a gyilkos fasiszta irracionálizmussal szemben (**Talán, Őrizz és védj**), ha azt idézzük, hogyan állította még versformáit is védőgátul az antihumánus káosz ellen (**Ő régi börtönök**), már ez is elég ok, hogy világnézete, etikája előtt meghajoljunk. Ám azt sem feledhetjük el, hogy a munkásmozgalommal volt kapcsolata, és ezt a tartós szolidaritása a dolgozó szegényekkel, a felszabadulni vágyó elnyomottakkal ritka emberségének mindenkor nagy hatásfokú emelője volt. Dési Huber István halálára írott versében jut kifejezésre ennek a kapcsolatnak termékenyítő hatása (**Nem bírta hát...**) Ebben a versben nemcsak azt juttatja kifejezésre, milyen pozitív jelentőséget tulajdonít annak, hogy Dési Hubert *"a dolgozók nehézkes népe"* dobta fel, nemcsak azt érti és érteti meg, hogy ha a nép ma még nem hű is a belőle szakadt és az ő érdekeit szolgáló művészhez, eljön az idő, mikor: *"megtanul majd s többé nem felejt el"*. De élete legteltesebb, legtöretlenebb költői hitvallását is megfogalmazza. Világos bizonyítékaul annak, hogy szívében, tehetségében nem volt gátja a legigazabb eszmék befogadásának. Méltán áll tehát a szegedi Pantheonban, Radnóti emléktábláján, e versének utolsó szakasza: *"Ember vigyázz, figyeld meg jól világot; / ez volt a múlt, emez a vad jelen, - / hordozd szívedben. Éld e rossz világot/ és mindig tudd, hogy mit kell tenned érte,/ hogy más legyen."/*

Köszönöm, hogy meghallgattak, köszönöm
dr. Gyárfás Ágnes felkérését, és Kocsisné Heiler Éva
hiteles versmondását.

**Irodalom: A magyar irodalom története.
Bp. 1978. 6. köt. 526-543. p.**